

ქართლ-კახეთის სახელმწიფოებრივი წყობილება XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში

§ 1. ხელისუფლების ორგანოები

მეფე და მისი მოხელეები

ქართლ-კახეთის სამეფოს სათავეში იდგა მეფე, რომელიც თვით ეკუთვნოდა მემამულეთა კლასს და მისი საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკაც ამ, გაბატონებული, კლასის ინტერესებს ემსახურებოდა. მეფის ხელისუფლებასთან არსებობდა საბჭოც, რომელშიც შედიოდნენ კათალიკოსი, სხვა მაღალი თანამდებობის საეკლესიო პირები, უფლისწულები, მსხვილი მემამულეები და მოხელეები. საბჭო ორგვარი იყო — დიდი და მცირე. საქმეთა რაგვარობისა და მნიშვნელობის მიხედვით, მეფე ზოგს დიდ საბჭოში განიხილავდა, ზოგს კი მცირეში.

მეფისა და სამეფო საბჭოს ბრძანება-გადაწყვეტილებას ასრულებდნენ სხვადასხვა მოხელეები, რომელნიც XVIII ს. 70-იან წლებამდე განიყოფოდნენ ორ ძირითად ნაწილად — „დარბაზის რიგის“ ანუ „სამეფო კარის“ მოხელეებად, ე. ი. ცენტრალურ ხელისუფლების წარმომადგენლებად და „საქვეყნოდ გამრიგე“ ანუ ადგილებზე წარგზავნილ მოხელეებად.

„დარბაზის რიგის“ მოხელეები იყვნენ: სახლთუხუცესი (სამეფო შემოსავალ-გასავლის მთავარი გამგებელი), სამეფო ხაზინის მოხელეები, მოლარეები, მდივნები, მორღლები (სამეფო ბეჭდის შემნახველები), მდივანბეგები (სასამართლო ხელისუფლების წარმომადგენელი), ეშიკა-ლასბაშები (სასახლის წესრიგის მთავარი მეთვალყურენი) და მათდამი დაქვემდებარებული პირები, ბოქაულთუხუცესები — საპოლიციო ხელისუფლების წარმომადგენლები და სხვ.

„საქვეყნოდ გამრიგე“ მოხელეებად ითვლებოდნენ: სარდლები, კუთხეთა, სოფელთა და ქალაქთა მოურავები, მინბაშები (ციხისთავეები), სამეფო სოფელთა და ქალაქთა მამასახლისები, ნაცვლები და სხვ.

ფეოდალურ სახელმწიფოში ზოგი თანამდებობა არ იყო ერთიმეორისაგან მტკიცედ გამიჯნული. ამას გარდა, ესა თუ ის პირი ერთსა და იმავე დროს რამდენსამე თანამდებობას ფლობდა. თანამდებობა მამიდან შვილზე მემკვიდრეობით გადადიოდა, რის შედეგადაც ხანდახან საპასუხისმგებლო თანამდებობა შეუფერებელ პირს ეჭირა.

მოხელე სამეფო ხელისუფლებისაგან ჯამაგირს კი არ იღებდა, არამედ თავისი თანამდებობიდან მიღებული შემოსავლის განსაზღვრულ ნაწილს. რომელსაც სარგო ეწოდებოდა. ზოგ მოხელეს, სარგოსთან ერ-

თად, ენიშნებოდა ყოველწლიური ულუფაც — გარკვეული რაოდენობის ხორბალი, ღვინო, ხორცი და სხვა სურსათი.

ქართლ-კახეთის მმართველი წრეები 1769 — 1771 წლებში რუსთა ჯარის უშუალოდ გაცნობის შემდეგ კიდევ უფრო დარწმუნდნენ, რომ

ქართველთა თავადურ-ფეოდალური ლაშქარი ორგანიზაციულად ჩამორჩენილი იყო და სამეფოს „რეგული“, ესე იგი მოსახლეობისაგან გაწვეული მუდმივი ჯარი ეჭირვებოდა. მაგრამ ბატონყმურ ქართლ-კახეთში ასეთი ჯარის მოწყობა შეუძლებელი იყო. არც მეფეს გააჩნდა „რეგულის“ იარაღ-სანოვავითა და ტანისამოსით ზომიარაგების საშუალება და არც თავადები მისცემდნენ მეფეს თავიანთ ყმებს ამ ლაშქრისათვის.

1773 წ. დარბაზმა შეიმუშავა წესდება — „მორიგე ლაშქრის განაჩენი“. „განაჩენით“ ლაშქრობის შემძლე ყოველ მამაკაცს დაევალი რიგ-რიგობით, წელიწადში თითო თვით გასულიყო ლაშქარში. ჯარში ყოველი მორიგე თავისი ხარჯით მიდიოდა. მორიგეს იარაღიც საკუთა უნდა ჰქონოდა. მორიგე ლაშქარს ვერავინ გამოაკლდებოდა, მორიგე ლაშქარი შედგებოდა ცალ-ცალკე რაზმებისაგან, რომელთაც თითოეულს მეფის მიერ დანიშნული მეთაური უფროსობდა. თავდაპირველად მორიგე ჯარში თვეში ხუთი ათასი მეომარი გამოდიოდა. მორიგე ლაშქრის მთავარი ხელმძღვანელი იყო ერეკლეს შვილი ლევანი.

მორიგე ლაშქრის დიდი სარგებლიანობა მალე აშკარა შეიქნა: აბრაგების თარეში შეწყდა, ქვეყანა შედარებით მშვიდ ცხოვრებას დაუბრუნდა, მიტოვებულმა სოფლებმა კვლავ მოშენება იწყეს, გლეხებმა ციხე-გალავნები დასტოვეს, მინდვრად გავიდნენ და მშვიდობიან მიწისმოქმედებას შეუდგნენ.

ახალ ლაშქარს თავადებმა შეურიგებელი ბრძოლა გამოუცხადეს, რადგან მორიგე ჯარი მეფის ხელისუფლებას აძლიერებდა, — და კიდევაც მოახერხეს მისი თანდათან მოშლა.

ფეოდალური საზოგადოების პროგრესული ნაცვლილება ქართლ-კახეთის სახელმწიფოებრივი წყობილების ებრივ წყობილებაში

ქართული სახელმწიფოებრივი წყობილების დრომოჭმულობას და იბრძოდა მისი გარდაქმნისათვის. ერეკლე II-მ ამ მხრივაც მიაღწია ერთგვარ წარმატებას. მან გააუქმა მსხვილი საერისთავო-სახანოები და ერისთავებისა და ხანების მაგიერ იქ თავისი მოხელეები, მოურავები დანიშნა. ერეკლემ საგრძნობლად ალაგმა თავნება თავადებიც, თუმცა სათავადოების სისტემის წინააღმდეგ ბრძოლა მან ბოლომდე წარმატებით ვერ ჩაატარა.

XVIII ს. 70 — 80-იანი წლებიდან მნიშვნელოვანი ცვლილება მოხდა

სახელმწიფოებრივ წყობილებაშიც: მმართველობა გაიყო საგარეო საქმეთა, სახელმწიფო შემოსავლისა და სამხედრო საქმეთა დარგებად.

იმავე ხანებში მოხდა გარდატეხა სამართლის დარგში. XVII საუკუნეში და XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში ქართლში იყო ორი-სამი მდივანბეგი, რომელსაც ყველა ქვეშევრდომის საჩივარი და სარჩელი უნდა გაერჩია. XVIII ს. 80-იანი წლებიდან კი ქართლ-კახეთში იყო უკვე 13-ზე მეტი მდივანბეგი, რომელნიც სხვადასხვა კუთხეებში მოსამართლეობდნენ. ამათგან ორი საგანგებოდ თბილისში იყო, დანარჩენები კი გორში, თელავსა და სხვაგან.

განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია სამეფო ხელისუფლებამ სამხედრო საქმეში რეფორმის გატარებას. ერეკლე II-მ დააწესა კაპრალის, უნტერ-ოფიცრის, სერჟანტის, ოფიცრის, არტილერიის კაპიტნის, მაიორისა და პოლკოვნიკის ჩინები და წოდებანი; არტილერიის სათავეში კი ფელდცეხმეისტერი დააყენა. იმავე დროს ქართლ-კახეთის სამეფო ლაშქარს სათანადოდ მომზადებული პირები წვრთნიდნენ „რუსული არტიკულის“ მიხედვით. სხვა თანამდებობათა აღსანიშნავადაც შემოვიდა რუსული სახელწოდებანი და ტიტულები: ვიცე-კანცლერი, კანცლერი, სენატორი, ლუბერნატორი (მოურავის მავიერ) და სხვ. საგრძნობი ცვლილება მოხდა მოხელეთა გასტუმრების წესშიც: სამეფო ხელისუფლება ცდილობდა ისინი თანდათან ჯამაგირზე გადაეყვანა. XVIII ს. წლებიდან დარბაზის რიგის მოხელეთა უმეტესობას, სარგოსა და ულუფასთან ერთად, ჯამაგირიც დაენიშნა. სამხედრო უწყების ყველა მოხელე კი მთლიანად ჯამაგირზე იყო გადაყვანილი.

ყველა ასეთი ღონისძიება დიდად უწყობდა ხელს ხელისუფლების ცენტრალიზაციას, მაგრამ ეს მაინც ჯერ კიდევ არ იყო საქმარისი.

§ 2. პროექტები სახელმწიფოებრივი წყობის შესაცვლელად

სახელმწიფოებრივ რეფორმათა პროექტი

XVIII ს. მიწურულს ერეკლე II აპირებდა რუსეთის დახმარებით საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილებაში არსებითი რეფორმების მოხდენას. ამიტომ ითხოვდა მისი მოსკოველი ელჩი, რომ მეფეს, სახელმწიფოს განსაგებებლად, და, საერთოდ, ქართველ ხალხს რუსული კანონები მისცემოდათ. იმავე დროს საქართველოში ფეოდალური საზოგადოების პროგრესული ნაწილის არა ერთი წარმომადგენელი ამუშავებდა კანონ-პროექტებს სახელმწიფოებრივი ცხოვრების გარდასაქმნელად. მათ შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იოანე ბაგრატიონის პროექტი. იოანე ბაგრატიონი, უპირველეს ყოვლისა, ქვეყნის გაერთიანებას

მოითხოვდა. მანვე განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია ვაჭრობის შემდგომი გაფართოებისა და ქართველთა შორის ვაჭრობის დანერგვის უცილებლობას. ამასთანავე, მისი აზრით, სამეფო ხელისუფლებას უფრო მეტად უნდა ეზრუნა არა მარტო ხელოსნობის, არამედ აგრეთვე სამთამადნო და მრეწველობის სხვა, იმ დროისათვის ცნობილი, დარგების განვითარებაზეც. ვაჭრობა-ხელოსნობისა და მრეწველობის განვითარებისათვის საქართველოში სწავლა-განათლების გაფართოება იყო უცილებელი. სამისოდ კი ქალაქებში უნდა გახსნილიყო სათანადო სკოლები, რომლებშიც ისწავლიდნენ არა მარტო თავად-აზნაურების, არამედ მოქალაქეთა და გლეხთა შვილებიც. სკოლებსა და მასწავლებლებს სახელმწიფოს ხარჯზე უნდა ემუშავნათ.

ქვეყნის ეკონომიური აღორძინება საშუალებას მისცემდა სამეფო ხელისუფლებას უფრო რადიკალური ღონისძიება გაეტარებინა სახელმწიფოებრივ წყობაში. იოანე ბაგრატიონი მოითხოვდა არა მარტო საერთისთავოების, არამედ აგრეთვე სათავადოების გაუქმებას, სათავადო მიწების თავადიშვილთა შორის საბოლოოდ დანაწილებას და დიდი საბატონო მეურნეობის განვითარებას. ასევე საჭიროდ იყო მიჩნეული სამოხელეო წყობის არსებითი გადახალისება; როგორც ყველა თანამდებობის პირის, ისე მეფისა და დედოფლის ჯამაგირზე გადაყვანა და სხვ. იოანე ბაგრატიონმა ყურადღება მიაქცია სამეფო საბჭოს წევრების ჯამაგირის შერჩევას და მასში მოქალაქეთა წარმომადგენლების შეყვანასაც. იოანე ბაგრატიონის პროექტს, ისე როგორც სხვა მსგავს პროექტებს, განხორციელება არ დასცალდა.

ქართულ-სომხური ერთიანი სახელმწიფოს შექმნის გეგმა და ერეკლე II

სომეხი ბურჟუაზიული პოლიტიკური მოღვაწეები, XVIII ს. მეორე ნახევარში, თავიანთი სამშობლოს განთავისუფლებისა და სახელმწიფოებრიობის აღდგენის გეგმებს სახავდნენ. ამგვარი პროგრამითა და გეგმით ჩავიდა ჯერ პეტერბურგში, ხოლო 1763 წელს თბილისშიც

ჩამოვიდა ცნობილი სომეხი პოლიტიკური მოღვაწე იოსებ ემინი. ერეკლე II-მ ემინი დიდი პატივისცემით მიიღო და, როცა მის გეგმებს გაეცნო, თვითონაც გამოთქვა აზრი ამ ორი მოძმე ხალხის გაერთიანების უცილებლობის შესახებ. ემინს სურდა, ერეკლე II-ს დაუყოვნებლივ მოეკიდა ხელი სომხური მიწაწყლის განთავისუფლების საქმისათვის. მის აზრს ქართლ-კახეთის მეფეც თანაუგრძნობდა, მაგრამ იგი მაინც მის აზრს ქართლ-კახეთის მეფეც თანაუგრძნობდა, მაგრამ იგი მაინც დიდხანს ყოყმანობდა და მხოლოდ ერთი წლის შემდეგ დათანხმდა. მაგრამ ერეკლესა და ემინის გეგმას წინააღმდეგ თვით სომეხთა ერთი ნაწილი, კათალიკოს სიმეონის მეთაურობით: „ემინ-ალა, — ეუბნებოდა ერეკლე მას, — აბა, რა ვქნა? თქვენი საკუთარი კათალიკოსი, თავისი

ეპისკოპოსებითა და ბერებით, თქვენი წინააღმდეგია; ჩემი ქვეშევრდომი სომხების კეთილგონიერი ნაწილი კი მათ წინასწარმეტყველებად და მოციქულებად სთვლის. თუ ყურად არ ვიღებ, რასაც ისინი ამბობენ და თქვენთან ერთად ვიმოქმედებ, ისინი ხომ მეც ისეთივე ქრისტიანად ჩამთვლიან, როგორც სულთანიანა“.

ერეკლე II იძულებული გახდა ისევ მარჯვე დროს დალოდებოდა და ემინიც მხოლოდ დაპირებით დაეკმაყოფილებინა.

როგორც ვიცით, ქ. მადრასში მცხოვრებ სომეხთა ჯგუფს, შაჰამირ შაჰამირიანის მეთაურობით, პოლიტიკური მიზნები ამოძრავებდა. ამავე დროს სომეხი ხალხის განთავისუფლების საქმეში შაჰამირიანი და მისი თანამებრძოლები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ერეკლე II-ის დახმარებას. რუსეთ-საქართველოს სამეგობრო ხელშეკრულების დადების შემდეგ შაჰამირიანის პოლიტიკური გეგმის განხორციელება უფრო შესაძლებელი ჩანდა. ამიტომ 1783 წლის ტრაქტატის დადების ფაქტს მადრასიდან, ისე როგორც ბევრი სხვა ადგილიდანაც, მხურვალედ გამოეხმაურნენ. ტრაქტატზე ხელის მოწერასთან დაკავშირებით, შაჰამირიანმა ქართლ-კახეთის მეფეს, მდიდარ საჩუქრებთან ერთად, გამოუგზავნა მის მიერვე შეთხზული ერთიანი ქართულ-სომხური სახელმწიფო ღერძი. ეს ფაქტი თავისთავად გამოჰხატავდა შაჰამირის პოლიტიკურ პროგრამას, ეს იყო ქართულ-სომხური სახელმწიფოს შექმნა რუსეთის მფარველობითა და ერეკლე II-ის ინიციატივითა და მეთაურობით.

სომეხთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მესვეურთა და ერეკლე II-ის გეგმები იმჯერად განუხორციელებელი დარჩა. შაჰამირიანის საქართველოში ჩამოსვლაც მეტადრე სპარსთა თბილისში შეშინებამ დააბრკოლა (1795 წ.). ამასობაში შაჰამირიანიც გარდაიცვალა

თაზი XXIII

საქართველოს რუსეთთან შეერთება

§ 1. 1783 წლის ხელშეკრულება

ქართლ-კახეთის საგარეო ურთიერთობებანი XVIII ს. 80-იან წლებში

XVIII საუკუნის 80-იან წლებში აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში საქართველოს უმთავრეს მოწინააღმდეგედ გამოვიდა შარვანის მპყრობელი ფათალი-ხანი. მან ქართლ-კახეთის მეფეს განჯისა და ერევნის ხანები აუჯანყა. სამაგიეროდ, ერეკლე ყარაბაღის ხანს იბრეიმს

შეუკავშირდა. მოკავშირეებმა 1779 წელს ორგზის დაამარცხეს ფათალი-ხანის ჯარები და აჯანყებული განჯის ხანიც დაიმორჩილეს. იმავე

376

წელს ერეკლემ დიდი ჯარით ერევანზე გაილაშქრა. შეშინებულმა ხანმა პატიება სთხოვა. ქართლში საქმის გართულებამ აიძულა ერეკლე ერევნის ხანის თხოვნა შეეწყინარებინა და სასწრაფოდ თბილისში დაბრუნებულიყო.

1779 წელს ტახტის მძიებელმა ალექსანდრე ბაქარის ძემ ისარგებლა ერეკლეს ერევანზე ლაშქრობით და ქართლის თავადებს აჯანყებისაკენ მოუწოდა. მაგრამ ერევნიდან დაბრუნებულმა მეფემ ენერგიული ღონისძიებით ჩაუშალა რეაქციონერ თავადებს აჯანყების განზრახვა.

ალექსანდრე იმერეთიდან ფათალი-ხანთან გადავიდა და მისი დახმარებით საკმაოდ დიდი ჯარი იშოვა ქართლ-კახეთზე გამოსალაშქრებლად.

XVIII ს. რუსეთის სახელმწიფოს საზღვრები თითქმის კავკასიონის ქედს მოებჯინა. რუსეთის შემდგომი წარმატებისათვის აუცილებელი იყო ამიერკავკასიაში დასაყრდენის გაჩენა.

ამ პირობებში საქართველოსთან მჭიდრო კავშირს რუსეთის დიპლომატიის თვალში დიდი მნიშვნელობა მიეცა.

XVIII ს. 80-იან წლებში ქართლ-კახეთის მესვეურებმა ევროპის ხელმწიფეებთან კავშირის გაბმა და მათგან დახმარების მიღება სცადეს. მაგრამ დასავლეთ ევროპის ხელმწიფეებისადმი მიმართვამ შედეგი არ გამოიღო. იმავე დროს ენერგიულად ამოქმედდნენ რუსეთის პოლიტიკის ხელმძღვანელები. რუსი მოხელეები, ელჩები, მოგზაურები ბეჯითად ურჩევდნენ ერეკლეს რუსეთის ხელმწიფის მფარველობა ეთხოვნა, რადგან ძლიერი მოკავშირის დახმარებით ქართველი ხალხი ყველა დაბრკოლებას ადვილად დასძლევდა, მშვიდობასა და კეთილდღეობას ეწეოდა.

ახალ ვითარებაში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა გარეპოლიტიკური გზის სწორად შერჩევას; დადგა ჟამი, როდესაც რუსეთს თავისი ძალა ამიერკავკასიის ხალხების სასარგებლოდ უნდა გამოეყენებინა. ქართლ-კახეთის ფეოდალური საზოგადოების მოწინავე ნაწილს მტკიცედ სწამდა, რომ რუსეთისა და საქართველოს ინტერესები ამიერკავკასიაში ერთიმეორეს ეთანხმებოდნენ და რუსეთის მფარველობა საქართველოს მიმართ საიმედო იქნებოდა. ქართველი ხალხის ბედის რუსეთთან დაკავშირება ირან-ოსმალეთის მოძალადეებისაგან მის სამუდამოდ გამოსხნას ნიშნავდა.

1782 წლის 21 დეკემბერს ერეკლემ, რუსეთის მთავრობის სურვილის თანახმად, რუსეთის მეფის მფარველობა ითხოვა.

1783 წლის ტრაქტატი

1783 წლის 24 ივლისს ჩრდილო კავკასიის რუსულ ციხე-სიმაგრე გეორგიევსკში დაიდო რუსეთსა და საქართველოს შორის „მეგობრობითი პირობა“ ანუ „ტრაქტატი“. ერეკლე მეფის

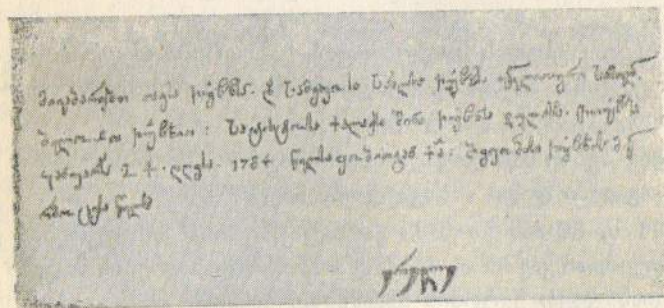
377

მხრივ მას ხელი მოაწერეს იოანე მუხრან ბატონმა და გარსევან ჭავჭავაძემ. ეკატერინე მეფის მხრივ — გენერალმა პაველ პოტიომკინმა.

1784 წლის 24 იანვარს ერეკლემაც მოაწერა ტრაქტატს ხელი და ეს „მეგობრობითი პირობა“ ძალაში შევიდა.

ტრაქტატში ანუ ხელშეკრულებაში ორმხრივი ვალდებულება იყო ჩამოთვლილი.

ქართლ-კახეთის მეფე საქვეყნოდ უარყოფდა თავის დამოკიდებულებას ირანისა და სხვა ხელმწიფეთაგან, ამიერიდან ის იმპერატორის უზენაეს უფლებას სცნობდა და მის საფარველში შედიოდა.

ერეკლე II-ის ხელმოწერა 1783 წლის ტრაქტატზე.

უცხო სახელმწიფოებთან დიპლომატიურ ურთიერთობას ქართლ-კახეთის მეფე ამიერიდან რუსეთის მთავრობის მოხელესთან შეთანხმებით აწარმოებდა.

ქართლ-კახეთის მთელი სამხედრო ძალა საჭიროებისამებრ რუსეთის მეფის სამსახურად უნდა გამოსულიყო.

თავის მხრივ, რუსეთის იმპერატორი საუკუნო მფარველობასა და ერეკლეს სამფლობელოს დაცვას კისრულობდა.

ქვეყნის შინაურ მართვა-გამგეობაში ქართლ-კახეთის მეფე დამოუკიდებელი რჩებოდა. რუსეთი საქართველოს შინაურ საქმეებში არ ჩაეროდა.

ტრაქტატს ახლდა კერძო (საილუმლო) პუნქტები. ამათ თანახმად ერეკლე სოლომონ მეფესთან თანხმობით ყოფნას კისრულობდა, ხოლო უთანხმოების შემთხვევაში ის შუამავლად რუსეთის ხელმწიფეს სცნობდა და საცილობელ საკითხს მის მსჯავრს ანდობდა.

ქართველთა ჯარის განსამტკიცებლად და საქართველოს დასაცავად რუსეთი ქართლ-კახეთში მუდმივ სამყოფად ორ ბატალიონ ქვეით ჯარს გზავნიდა; ხოლო ომის შემთხვევაში დამატებითი სამხედრო შემ-

წილის აღმოჩენას კისრულობდა. იმპერატორი აღთქმას სდებდა აგრეთვე, რომ ომისა თუ დაზავების დროს ის ყოველ ღონეს იხმარდა, რათა საქართველოს დაბრუნებოდა ყველა კუთხე და მხარე, რომელნიც მტრებს ჰქონდათ მისგან მიტაცებული.

ტრაქტატით გათვალისწინებული რუსული ჯარი 1783 წლის 3 ნოემბერს მოვიდა თბილისში, ხოლო 1784 წლის 23 იანვარს ერეკლემ რუსეთის იმპერატორისადმი ერთგულების ფიცი მიიღო.

განხორციელდა ქართველი ხალხის დიდი ხნის ოცნება და საზრუნავი. გამარჯვებით დასრულდა 350-წლიანი ბრძოლა ბარბაროსული გარემოცვის გარღვევისათვის, პროგრესულ ქვეყნებთან უშუალო კავშირის აღდგენისათვის.

§ 2. ტრაქტატიდან ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებაამდე

<p>ხაშინაო და ხაგარეო ურთიერთობანი ტრაქტატის შემდეგ</p>	<p>ქართველები რუსეთთან დადებულ ხელშეკრულებას დიდ გეგმებს უკავშირებდნენ. რუსეთის მთავრობა იმერეთის მეფე სოლომონთანაც აპირებდა ასეთივე ტრაქტატის დადებას.</p>
---	---

ერეკლეს რუსეთის მხარეზე დადგომამ და რუსთა ჯარის საქართველოში შემოსვლამ ამიერკავკასიის ხანები ააფორიაქა. ისინი შეშინდნენ და რუსეთისადმი მოსაჩვენარი მორჩილებით თავის გადაარჩენას შეეცადნენ.

მაგრამ პირველმა შიშმა მალე გაიარა. მაჰმადიანი ხანები დაბნეულობიდან ოსმალეთმა გამოიყვანა და რუსეთის სამტროდ წააქეზა.

რუსეთი ამჯერად იძულებული შეიქნა იმერეთის მეფესთან განზრახული ხელშეკრულების დადებაზე უარი ეთქვა.

ოსმალეთის აგენტები „სარწმუნოების დასაცავად“ მოუწოდებდნენ მაჰმადიანობას. მათ ფულით, საჩუქრებითა და სხვადასხვა დაპირებით ადვილად ამოძრავეს სამხრეთ აზერბაიჯანისა და ამიერკავკასიის ხანები, დალისტნის მთავრები.

ქართლ-კახეთის წინააღმდეგ კვლავ წამოიშალნენ დალისტნელი ფეოდალები. ამ საქმის მთავარ ორგანიზატორად ახალციხის ფაშა გამოვიდა.

ამიერკავკასიისა და აზერბაიჯანის ხანები აყვედრიდნენ ერეკლეს რუსთა შემოყვანას, აფრთხილებდნენ, ემუქრებოდნენ. უფრო მეტიც: მეფეს გადაუდგნენ და ხარკი შეუწყვიტეს განჯამ და ერევანმა; თვით ყაზახ-შამშადილუს თათრებიც კი შფოთავდნენ და მეფეს აღარ ემორჩილებოდნენ.

დალისტნელთა თარეში გრძელდებოდა. ქვეყანამ კვლავ დაცლა

იწყო. რუსეთი ამოდ ცდილობდა ენერგიული დიპლომატიური ზომე-
ბით აეძულებინა ოსმალეთი ხელი აეღო ქართლ-კახეთის მიმართ მტრო-
ბისაგან.

1785 წელს „ხუნძახის ბატონი“ ომარ-ხანი 20.000 კაცით კახეთის
საზღვარს მოადგა. მან სწრაფად გამოვლო ყარაია, აიღო ბორჩალოს
ციხე, გაძარცვა და აიკლო ახტალის მადნები; შემდეგ დალაშქრა საა-
ბაშიძო (ზემო იმერეთში), აიკლო ვახანის ციხე და დიდძალი ტყვი-
თურთ უკან გაბრუნდა. ერეკლე იძულებული შეიქნა მორიგებოდა
ომარ-ხანს და მისთვის ყოველწლიური „ჯამაგირი“, 5.000 მანეთი გაე-
ჩინა.

ქართლ-კახეთი მძიმე ვასაქირში ჩავარდა. შემოსავალი შეწყდა, ქვე-
ყანა გადასახადებს ვეღარ ასდიოდა. ახტალის მადნები, ომარ-ხანის თავ-
დასხმის შედეგად, ორ წელიწადს გაუქმებული იდგნენ.

ოსმალეთი მოუწოდებდა ერეკლეს მასთან „მეგობრობა“-კავ-
შირი აღედგინა და რუსეთს ჩამოშორებოდა. ოსმალეთი ამოდ ცდი-
ლობდა ჩაეგონებინა ქართველი პოლიტიკოსებისთვის, რომ საქართვე-
ლოს რუსთა მხარეზე გადასვლის შემდეგ დაუდგა მძიმე დღეები.

ქართველი ფეოდალების პროგრესულ ნაწილს, ერეკლესთან ერთად,
მხოლოდ რუსეთის მოკავშირეობა სწამდა. ამ დასს ეკუთვნოდნენ აგრე-
თვე სომეხი დიდვაჭრები და სომეხთა ეკლესიის მოღვაწენი. სომეხ ვაჭ-
რებს იმ დროს რუსეთში საკმაოდ ძლიერი ეკონომიური ინტერესები
ჰქონდათ. თავის მხრივ ქართველი რეაქციონერები — „მარკოზაშვილის
დარბაზელები“, რუსთომძღენი იყვნენ, რადგან რუსეთთან ერთობას
შედეგად უნდა მოჰყოლოდა მათი თავადური და კუთხური ინტერესე-
ბის მარცხი.

1787 წლის აგვისტოში რუსეთსა და ოსმალეთს შორის ახალი ომი
დაიწყო და რუსეთის მთავრობამ თავისი ჯარი ქართლიდან უკან გაიწ-
ვია. ამის შემდეგ აშლილი მეზობლები დროებით მოურიგდნენ ერეკ-
ლეს: ოსმალეთმაც რამდენადმე შეანელა მტრობა.

80-იან-90-იან წლებში ქართლ-კახეთის პროგრესული და რეაქ-
ციული ძალები მკვეთრად დაუპირისპირდნენ ერთიმეორეს. რუსეთთან
კავშირმა სამეფოს უშუალოდ ჯერ ვერ შეუმსუბუქა მდგომარეობა.
თითქოს პირიქით ხდებოდა: ქვეყანას გარეშე მტრები შეემატნენ და ის
ამიერკავკასიაში განმარტოებული დარჩა. ეს სიძნელე შინაურმა მტრებ-
მა მარჯვედ გამოიყენეს.

ერეკლეს რიცხვმრავალ შვილებში უფროსი, ტახტის მემკვიდრე
გიორგი, ერთი დედოფლისგან იყო შობილი, დანარჩენნი კი მეორის,
დარეჯანისგან. ძმებს შორის უთანხმოება სუფევდა. ისინი ერეკლეს
ახალი კანონით მიღებულ საუფლისწულოებში ისხდნენ და თავი ხელმ-

წიფეებად მოჰქონდათ. ბატონიშვილების ერთი ნაწილი თავადური რე-
აქციის ბურჯად იქცა.

ამერეთ-იმერეთის კავშირი ერეკლეს მეთაურობით

მეორე მხრივ კი საქართველოს ცხოვრებაში
მოხდა ისეთი მოვლენაც, რომელიც ქვეყნის
მოწინავე ძალების ზრდას მოასწავებდა. ეს იყო
ამერეთ-იმერეთის გაერთიანების ცდა.

იმერეთის მეფე სოლომონი 1784 წელს გარდა-
იცვალა. მას ვაჟი არ დარჩენია. ტახტის მემკვიდრეობას ორი პირი იჩე-
მებდა: მეფის ძმისწული დავით არჩილის ძე და მეფის ბიძაშვილი
დავით გიორგის ძე. მემკვიდრეებს შორის ბოლომოუღებელი ბრძოლა
წარმოებდა. ბოლოს იმერეთის თავადების ერთმა ჯგუფმა ამერეთ-იმე-
რეთის ერთ სამეფოდ გაერთიანების საკითხი დასვა. მისი წარმომადგე-
ნელი ერეკლესთან გამოცხადდნენ შესათანხმებლად. მეფემ დარბაზი
შეყარა. ბჭობა სამ დღეს გაგრძელდა. მაგრამ ბოლოს გაერთიანების წი-
ნადადება უარყოფილ იქნა; რადგან ქართლ-კახეთი რუსეთის ხელდე-
ბული იყო, ხოლო იმერეთს ოსმალეთი ეჭიდებოდა, ეს უკანასკნელი
ამერეთ-იმერეთის გაერთიანებას არ მოითმენდა.

მაინც ყველასთვის ცხადი გახდა, რომ ამერეთ-იმერეთის გაერთი-
ანების პროგრესული იდეა მწიფდებოდა.

ერეკლემ თავის მხრივ ხელი შეუწყო დავით არჩილის ძის სა-
ბოლოო გამეფებას იმერეთში. იმერეთის ახალგაზრდა მეფე ერეკლეს
შვილიშვილი, მისი გაზრდილი და მისივე პოლიტიკის გამტარებელი
იყო. დავით არჩილის ძემ გამეფების შემდეგ სოლომონის სახელი მიიღო
(სოლომონ II, 1789 — 1810).

მართალია, გაერთიანება იქამად შეუძლებელი აღმოჩნდა, მაგრამ
მოწინავე ძალებმა მაინც თვალსაჩინო წარმატება მოიპოვეს. სოლომონ
ლიონიძის თაოსნობით 1790 წ. დადეს ხელშეკრულება, ერთი მხრივ,
ერეკლე მეორემ, ხოლო მეორე მხრივ სოლომონ მეორემ, გრიგოლ და-
დიანმა და სიმონ გურიელმა. ეს იყო, როგორც თვით საბუთში წერია,
„ივერიელთა მეფეთა და მთავართაგან დამტკიცებული“ ხელშეკრულება,
რომელიც ნიშნავდა საერთო მტრის წინააღმდეგ სამხედრო კავშირის
დადებას ერეკლეს მეთაურობით. 1793 წელს ამ ხელშეკრულების მო-
წინაწილენი საერთო მფარველობას სთხოვდნენ რუსეთის იმპერატორს.

ამასობაში, ირანში მრავალ წელს მიმდინარე
კრწანისის ომი შინაური ომებიდან საბოლოოდ გამარჯვებული

გამოვიდა ალა-მაჰმად-ხან ყაჯარი. იგი ერეკლე-
საგან რუსეთ-საქართველოს კავშირის გაუქმებისა და ქართლ-კახეთის
ირანისადმი დამორჩილებას მოითხოვდა.

მაგრამ უკვე დიდი ხანი იყო, რაც საქართველოს მომავალი პროგრესულ რუსეთთან ჰქონდა სამუდამოდ დაკავშირებული. ამიტომ ირანთან შეტაკება აუცილებელი ჩანდა.

1793 წელს ერეკლემ უკვე იცოდა, რომ ალა-მაჰმად-ხანს საქართველოზე ლაშქრობა გადაწყვეტილი ჰქონდა. თბილისში მოუთმენლად ელოდნენ რუსეთის ჯარსა და არტილერიას.

1795 წლის სექტემბრის დამდეგს ალა-მაჰმად-ხანი უკვე თბილისს შემოადგა.

თბილისის დაცვის სამზადისი ვერ მოესწრო, ვერ მოხერხდა ქართველი ჯარის შესაძლებელი რაოდენობით დაჯგუფება თბილისთან. ბატონიშვილებიც კი არ თვლიდნენ საჭიროდ თავისი საუფლისწულოებიდან დაძრულიყვნენ, ხოლო ზოგი სულ მცირე ამალით გამოვიდა. ყოველივე ამის შედეგად, 40 ათასი მეომრის ნაცვლად მეფეს 5 ათასი ძლივს მოუვიდა.

საქართველოს ასაოხრებლად ალა-მაჰმად-ხანმა 35 ათასი კაცი წამოიყვანა. 10 სექტემბერს მტერი თბილისს მოუახლოვდა. ქართველი ჯარის სიმცირის მიუხედავად, მეფემ ომი გადაწყვიტა. 10 სექტემბერს ქართველებმა დაამარცხეს და დიდი ზარალით უკუაგდეს მტრის მოწინავე რაზმი. მტერი შეფიქრიანდა და თავისი საქმის წარმატებაში შეეჭვდა. ამ დროს მოლაღატებმა თბილისიდან მტრის ელჩი გააპარეს. თბილისის დაცვის სისუსტე გამოვლენდა. მტერს იმედი მოეცა და 11 სექტემბერს ერეკლეს შემოუტია. კრწანისის მინდორზე, თბილისის კარებთან, გადამწყვეტი ომი მოხდა. მიუხედავად თავგანწირული ბრძოლისა, ქართველები დამარცხდნენ. თვით ერეკლეც ხიფათში ჩავარდა, — მას მტერი გარს შემოერტყა, — მაგრამ მეფე შვილიშვილის, იოანე გიორგის ძისა, და სხვა ერთგულთა თავდადება იხსნა: მეზობელი მოხუცი ომის ცეცხლიდან გამოიყვანეს. ერეკლემ დროებით მთიულეთს წაიშურა.

ალა-მაჰმად-ხანი თბილისში შემოიჭრა. ქალაქში დაიწყო ძარცვა, ნგრევა, ხანძარი. ყენი მეფის სასახლეში შევიდა, ჯერ გაძარცვა ის და შემდეგ დაანგრევინა. მისივე ბრძანებით საგანგებოდ დაანგრიეს ზარბაზნების ჩამოსასხმელი ქარხანა, იარაღის საწყობი, ზარაფხანა. იმავე დროს ყენმა ქვეყანას მარბიელი რაზმები გაუსია. ერთი ასეთი რაზმი ახტალას ავიდა, გაძარცვა და დაანგრია ვერცხლისა და სპილენძის ქარხნები, რომელნიც ომარ-ხანის შემდეგ აღედგინა ერეკლეს. იქ სპარსელებმა მრავლად დაატყვევეს მადნის მუშები და ოსტატები. მარბიელთა რაზმებმა მოითარეშეს შიდა ქართლიც, მაგრამ მოსახლეობა დახიზნული იყო და ბევრი ვერაფერი იშოვეს. არაგვზე მტრის ერთი ნაწილი 500 კაცისაგან შემდგარმა ხევსურთა რაზმმა გასწყვიტა.

ერეკლე დროს მოგებას ცდილობდა და ანანურიდან მტერთან მოლაპარაკება გამართა. ამის შესახებ რუსთა ხელისუფლებას ატყობინებდა და მისგან სასწრაფოდ დახმარებას მოითხოვდა.

ჯერ კიდევ მოლაპარაკება გრძელდებოდა, რომ სექტემბრის მიწურულში ყენი სასწრაფოდ აიყარა და საქართველოდან წავიდა.

ალა-მაჰმად-ხანის საქართველოში ლაშქრობამ ზოგ მეზობელ სახანოში სიხარული და კმაყოფილება გამოიწვია. ყენის ამ „გამარჯვებას“ თანაგრძნობით შეხვდა ოსმალეთი და საფრანგეთიც. ხსენებულმა სახელმწიფოებმა თბილისის აკლება შეაფასეს, როგორც მათი მეტოქის — რუსეთის დამარცხება.

შექმნილ ვითარებას ყურადღება მიაქცია რუსეთის მთავრობამაც. ალა-მაჰმად-ხანი თბილისიდან უკვე წასული იყო, როცა გენ. გუდოვიჩმა პეტერბურგიდან ერეკლესათვის დახმარების აღმოჩენის ნებართვა მიიღო. ორი ათასი კაცისაგან შემდგარი რუსის ჯარი 1795 წლის დეკემბერს საქართველოში შემოვიდა. საქართველოს დაცვისა და ალა-მაჰმად-ხანის დასჯის მოტივით 1796 წელს, გაზაფხულზე, რუსთა 30-ათასიანი ჯარი დარუბანდის გზით ამიერკავკასიაში შემოიჭრა.

1796 წლის გაზაფხულზე მეფის ძენი დავითი და ალექსანდრე განჯას, ჯავად-ხანის წინააღმდეგ იქნენ გაგზავნილი. განჯის ეს მფლობელი ირანელებს თბილისზე წამოუძღვა. ქართველთა ლაშქარმა განჯა აიღო. ჯავად-ხანი ციხეში ჩაიკეტა. ცოტა ხნის შემდეგ ერეკლემ განჯას ჩავიდა. ხანგრძლივი ალყით შეწუხებულმა ჯავად-ხანმა პატიება ითხოვა. მეფემ განჯას ძველებურად ხარკი დაადო. მოგვარდა აგრეთვე ერევნის ხანის ურთიერთობა ქართლ-კახეთთან: მასაც ძველებურად დაეკისრა ხარკი მეფის სასარგებლოდ.

რუსთა ჯარმა ზუბოვის სარდლობით აიღო დარუბანდი, ყუბა, ბაქო, სალიანი, შამახია, გავიდა მულანს და შეუდგა თადარიგს შიდა ირანში სალაშქროდ. ირანში ლაშქრობის გეგმასთან ერთად, ძველი გეგმის მეორე ნაწილიც წამოდგა წინ: ეს იყო ამიერკავკასიაში ძლიერი ქრისტიანული სახელმწიფოს შექმნის იდეა. მისი ავტორების აზრით, ასეთი სახელმწიფო ერეკლეს სამეფო უნდა ყოფილიყო.

1796 წლის ნოემბერში გარდაიცვალა რუსეთის იმპერატორი ეკატერინე. მისმა მემკვიდრემ — პავლემ — ირანის ლაშქრობა მოშალა და ჯარი უკან გაიწვია. ალა-მაჰმად-ხანმა ეს თავის გამარჯვებად გამოაცხადა და კვლავ საქართველოში ლაშქრობა დააპირა. ალა-მაჰმად-ხანი ყარაბაღს მოვიდა, მაგრამ 1797 წლის ივნისში იგი ყარაბაღშივე გამოასალმეს სიცოცხლეს.

ასეთ გარემოცვაში იყო საქართველო, როცა 1798 წ. 11 იანვარს თელავში გარდაიცვალა 78 წლის ერეკლე, დიდი სახელმწიფო მოღვაწე, ბრწყინვალე სარდალი და თავისი დროის მოწინავე კაცი.

§ 8. ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმება და რუსეთთან შეერთება

საგარეო-პოლიტიკური ვითარება XVIII ს. მიწურულში

ღონემიხდელი ოსმალეთი ჯერ კიდევ ვერ ურიგდებოდა ამიერკავკასიაში თავისი გავლენის საფუძვლიან შერყევასა და რუსეთის პოზიციების თანდათანობით განმტკიცებას. იგი სასჯელს უმზადებდა ქართლ-კახეთს იმისათვის, რომ მან საბოლოოდ იბრუნა პირი ჩრდილოეთისაკენ და რუსეთს ახლო აღმოსავლეთის კარი გაუღო. მაგრამ 1799 წლიდან მოკიდებული, ოსმალეთი თითქმის ველარაფრით აბრკოლებდა რუსეთის სახელმწიფოს, რომელიც დასახულ პოლიტიკურ მიზნებს თამამად ახორციელებდა ამიერკავკასიაში.

ირანი იმხანად ოსმალეთთან შედარებით უფრო აქტიურობდა და ქართლ-კახეთში თავისი ძველი ბატონობის აღსადგენად იბრძოდა. კრწანისის ომის შემდეგ ქართლ-კახეთის მესვეურები რუსეთთან კიდევ უფრო მჭიდრო დაახლოების გზას დაადგინენ. ეს ძალზე აშფოთებდა ირანს. ახლო აღმოსავლეთში სერიოზული მეტოქეობა ჰქონდათ ინგლისს, საფრანგეთსა და რუსეთს.

იმავე დროს გამწვავებული იყო ურთიერთობა ინგლისსა და საფრანგეთს შორისაც. ინგლის-საფრანგეთის წინააღმდეგობა, მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთის წარმატება არც ერთ მათგანს არ სურდა, თავის მხრივ აადვილებდა რუსეთის წინსვლას აღმოსავლეთისაკენ. საქართველო-ამიერკავკასია მოქიშპე სახელმწიფოთა ყურადღების ცენტრში ექცეოდა. ყველასათვის ცხადი იყო, რომ მოწინააღმდეგეთა შორის უპირატესობა რუსეთს ეკუთვნოდა. იგი ამიერკავკასიას უშუალოდ ემეზობლებოდა. საქართველომ რუსეთი თავის პოლიტიკურ მოკავშირედ და მფარველ ძალად აღიარა. რუსთა ჯარს საქართველოსაკენ გაგზავნილი ჰქონდა. ინგლის-საფრანგეთი კი ხან ოსმალეთის და ხან ირანის ხელით ცდილობდნენ რუსეთისათვის აღმოსავლეთისაკენ გზის ჩაკეტვას. რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში ირან-ოსმალეთის მიმხრობის მიზნით, ინგლისი და საფრანგეთი სცნობდნენ მათ პოლიტიკურ უფლებას ამიერკავკასიის ქვეყნებზე.

გიორგი XII-ის გამეფება 1798 წ. შინაფეოდალური რეაქციის ახალი შემოტევით დაიწყო. თიერთობა რუსეთთან სწეული და ნებასუსტი მეფე მისმა ძმებმა, დარეჯან ღედოფლის მეთაურობით, აიძულეს მიეღო ტახტის მემკვიდრეობის ის წესი, რომლის მიხედვითაც გიორგის შემდეგ სამეფო ტახტი სახლისშვილთაგან უფროსს უნდა რგებოდა. ამრიგად, ტახტის მემკვიდრედ იულონ ერეკლეს ძე გამოდიოდა. გიორგი XII-მ მალე დაარღვია თავისი პირობა. ამის გამო გიორგი მეფესა და მის ძმებს შორის შეუთრეგებელი მტრობა ჩამოვარდა. ბატონიშვილთა გარშემო დაჯგუფდნენ თავადებიც და ორ ბანაკად გაყოფილი სამეფო სახლი უაღრესად სახიფათო განხეთქილებამ მოიცვა. ეს ხდებოდა მეტად კრიტიკულ მომენტში.

გიორგი XII და მასთან მყოფი ქართველი დიპლომატები ფხიზლად აღსებდნენ სახელმწიფოში იმეამად შექმნილ ვითარებას და მიმხვდარი იყვნენ, რომ მდგომარეობის გამოსწორების ერთადერთი საშუალება რუსეთის დახმარება იყო. რუსეთსაც ახლა აღრინდელზე უფრო აინტერესებდა საქართველოს ბედი. ამიტომ გიორგი რუსეთის მთავრობისაგან დაეინებით მოითხოვდა 1783 წ. ტრაქტატის შესრულებას და საქართველოში რუსის ჯარის შემოყვანას.

1799 წ. აპრილში პავლე იმპერატორმა განაახლა სამფარველო ხელშეკრულება ქართლ-კახეთის მეფესთან. რუსის ჯარი აქ მხოლოდ ნოემბრის ბოლოს შემოვიდა.

ქართლ-კახეთის სახელმწიფო, თავის მხრივ, დიდ იმედს ამყარებდა რუსეთის ჯარზე, რომლის დახმარებითაც ფიქრობდა იგი საშინაო და საგარეო-პოლიტიკური კრიზისიდან თავის დაღწევას. ამიტომ იყო, რომ 1799 წ. 26 ნოემბერს რუსის ჯარის შემოსვლამ თბილისში საყოველთაო ზეიმი გამოიწვია. თვით გიორგი მეფე თბილისიდან 3 კილომეტრის მანძილზე შეეგება მომავალ ჯარს.

რუსის ჯარის შემოსვლამ, მიუხედავად მისი უდიდესი მნიშვნელობისა, მაინც ვერ გამოაკეთა ქართლ-კახეთის შერყეული სახელმწიფოებრივი მდგომარეობა. კვლავ მძვინვარებდა ფეოდალური რეაქცია, რომელიც მჭიდროდ დაკავშირებოდა საქართველოს საუკუნოვან მტრებს — ოსმალეთს და ირანს. ცხადი იყო, რომ კრიზისიდან გამოსასვლელად ერთი რუსული პოლკის სამხედრო ძალით დახმარება და 1783 წ. ტრაქტატით ნავარაუდები მფარველობა არ კმაროდა. გიორგი მეფე თვითმპყრობელური რუსეთის ძალებზე დაყრდნობის გზით წაიხიდა მეფემ თვით დაიწყო რუსეთთან დადებული ძველი ტრაქტატის გადართმევა.

1800 წ. 24 ივნისს, პეტერბურგში მყოფი ქართველი ელჩების მიერ